

Evenmin overzichtelijk is het zeer uitgebreide notenapparaat, dat gemiddeld een kwart van iedere pagina vult. De 'Bibliografische oriëntatie' vermeldt slechts een selectie van de gebruikte publicaties. Het vereist daardoor soms veel bladeren voor het vinden van een volledige titelvermelding. Een aparte conclusie ontbreekt. De studie bevat tenslotte een namenlijst van de 130 Belgische congregaties in Kongo, plus een persoons- en plaatsnamenregister.

Mark van Deursen

M. Doddema-Winsemius, M. van Essen en J. Dekker, ed., *De jongen Jaap Kann. Aantekeningen (1914-1918) van de pedagoog Otto Barendsen* (Baarn: Intro, 1996, 128 blz., f 24,90, ISBN 90 5574 101 9).

Dit egodocument haalt de puberteitsjaren van een betrekkelijk gewone middelbare-schooljongen van rijke komaf onder het stof vandaan. De aantekeningen van de huisonderwijzer Otto Barendsen (1879-1923) over zijn *remedial teaching* aan Jaap Kann (1900, Den Haag-1944, Auschwitz) lagen tientallen jaren onontdekt in het archief van de Rijksuniversiteit te Groningen. Otto Barendsen, een bentgenoot van bevlogen onderwijsvernieuwers als Theo Thijssen en Jan Ligthart, had in een twintigtal schoolschriften zeer uitgebreid zijn ervaringen en gesprekken met en observaties over Jaap Kann genoteerd, met het kennelijke voornemen ooit daarop een studie over puberteitspsychologie te baseren, iets wat juist in die tijd van 'de ontdekking van de jeugd' vaker ondernomen werd. Toen dit plan door Barendsens vroegtijdige dood werd verijdeld, is het materiaal beschikbaar gesteld aan de beroemde Groningse hoogleraar in de psychologie Heymans, die het evenwel versmaadde. Enkele jaren geleden werd het teruggevonden door de psychologe Mien Doddema-Winsemius, die het vervolgens uitgaf in samenwerking met de afdeling Historische Pedagogiek te Groningen en in overleg met de kinderen van Jaap Kann. De drie bezorgers hebben een selectie gemaakt uit de schriften ten einde een handzaam en thematisch opgezet boekje te kunnen leveren. Ze zorgden voorts voor toelichtende en verbindende teksten en voor enkele pagina's noten. Het boekje is fraai uitgegeven, voorzien van foto's en in typografisch opzicht vind ik het een juweeltje.

Jaap komt in het boekje naar voren als een aardige en wat zwaartillende jongen uit een welgesteld Haags bankiersgezin. Jaap was zich, evenals zijn familie, ervan bewust joods te zijn en hij legde zelfs zionistische sympathieën aan de dag, maar zijn milieu was in hoge mate geassimileerd aan de Nederlandse bourgeois cultuur.

Omdat zijn vader betrokken was bij het kort tevoren opgerichte Nederlandsch Lyceum onder de leiding van de latere Leidse hoogleraar in de pedagogiek Casimir ('Kaas' in het middelbare-schooljongenstaaltje van Jaap), was het vanzelfsprekend dat Jaap naar deze modelschool ging. Het uitzonderlijke docentencorps, de reformpedagogische aanpak en de onderwijskundige snufjes konden er niet voor zorgen dat het Jaap op school goed ging. Zijn ouders huurden Barendsen in om Jaap huiswerkbegeleiding te geven. Barendsen en zijn echtgenote gingen een tweede, ja bijna een eerste thuis voor Jaap vormen. In gesprekken en brieven maakte hij hen deelgenoot van zijn wederwaardigheden en zijn puberleed, onder meer veroorzaakt door onbeantwoorde verliefdheid, lastige ouders, heerszuchtige broers en veeleisende leraren. Zoals het een romantische jongen vergaat, zocht Jaap troost in dagdromen, die in zijn geval vooral betrekking hadden op vliegmachines, waarmee hij bijvoorbeeld Jeruzalem vanuit de lucht zou gaan verkennen, voordat hij het later zou opkopen en er de modernste stad ter wereld met de allerbeste scholen van zou maken.

Eén van de opmerkelijkste zaken in het verslag over Jaap Kann vond ik het toenmalige gebrek aan adequate theorievorming over de specifieke leerproblemen waar Jaap mee te kampen had. Voor een huidige lezer is het overduidelijk dat de jongen dyslexie had: hij keert letter- en cijfercombinaties om, hij heeft moeite met spellen en lezen, hij kan zich moeilijk concentreren, hij is traag en bijzonder vergeetachtig, terwijl het tevens evident is dat zijn intelligentie, zijn creativiteit en zijn aanleg en interesse voor techniek bovengemiddeld zijn. De toegewijde en professionele pedagoog Otto Barendsen beschikte nochtans niet over het theoretisch gereedschap om Jaaps probleem te diagnosticeren en evenmin over de technieken dit adequaat te remediëren. Barendsen nam z'n toevlucht tot het betrachten van geduld en tot pogingen Jaaps zelfdiscipline te vergroten door een vertrouwelijke, ja vriendschappelijke verhouding met de jongen te onderhouden. Maar daar werd Jaaps leerprobleem natuurlijk niet minder van, wel zijn frustraties en schuldgevoelens. Weliswaar was het concept dyslexie reeds kort voor de eeuwwende ontwikkeld door een Amerikaanse oogarts, en juist ten tijde van Barendsens bemoeiingen met Jaap werd er ook in Nederland over gepubliceerd, onder meer door een I-eidse oogarts (1903) en door de invloedrijke rooms-katholieke onderwijskundige frater Rombouts (1919), maar werkzame orthopedagogische hulp kon nog lang niet geboden worden. Vergelijking met hoe het in het huidige onderwijs toegaat, maakt zeer duidelijk welk een enorme ontwikkeling de gedragswetenschappen in de twintigste eeuw hebben doorgemaakt. De bezorgers hebben zich mijns inziens wat te bescheiden opgesteld in het bieden van dit soort beschouwingen en achtergrondinformatie.

Johan Sturm

E. Haas, *Op de juiste plaats. De opkomst van de bedrijfs- en schoolpsychologische beroepspraktijk in Nederland* (Dissertatie Groningen 1995, Publikaties van de Faculteit der historische en kunstwetenschappen. Maatschappijgeschiedenis XX; Hilversum: Verloren, 1995, 249 blz., ISBN 90 6550 422 2).

De huidige beroepspraktijk van psychologen lijkt welhaast ongebreideld. Er bestaat een tijdschrift dat onderzoeksresultaten van de academische psychologie toegankelijk maakt voor geïnteresseerde leken, in zogenaamde dames- en mannenbladen worden allerlei problemen en verschijnselen regelmatig vanuit psychologische hoek benaderd, in dag- en weekbladen is veel aandacht voor psychologische achtergronden en televisiekijkers worden overspoeld door programma's waaraan psychologen — al dan niet prominent in beeld — een bijdrage leveren. Daarnaast verschijnen talrijke populaire boeken die je onder de noemer 'doe-het-zelf-psychologie' zou kunnen scharen. Op de informatieve en recreatieve markt zijn psychologen onmiskenbaar een rol gaan spelen. Maar ook in het arbeidsleven en in het onderwijs komen we psychologen tegen, voornamelijk in verband met het afnemen van psychologische tests.

Haas beschrijft in zijn proefschrift de ontwikkeling van de psychologische beroepspraktijk in het bedrijfsleven, in het leger en in het onderwijs. Het beginpunt is 1920, niet omdat toen de eerste beroepspsychologen de werkvelden betraden, maar omdat rond die tijd een bewuste wens bestond om een probleem in het werkveld wetenschappelijk te benaderen. Het eindpunt van de ontwikkeling legt De Haas in 1975, omdat toen een zekere acceptatie en consolidatie van de praktijk had plaatsgevonden.

Als casus uit het bedrijfsleven is gekozen voor de interne psychologische afdeling van het